

Ս. Պ. Ի. Ի. յաւելում

ՏՅՆԵՐՆ Ը 282

Լոյս է տեսնում շաբաթը մի անգամ կիրակի օրերը

№ 44 կիրակի նոյեմբեր 21

տասներորդ տարի 1899

Տարազի առաջիկայ № 45-ի հետ կողարկի Աղբիւր եւ Տարազ միեւնոյն հասցէով ստացող բոլոր բաժանորդներին ԱՂԲԻՒՐԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ՝ Շիրվանզադէի «Մեղանիս» վէպը: Խնդրում ենք մեր բաժանորդներին պոստից ստանալիս Տարազի № 45-ը բանան ցրիչի մօտ եւ եթէ մի որ եւ է պատճառով չըլինի այդ գիրքը, - չընդունեն Տարազ եւ կազմել սան պոստում այս մասին արձանագրութիւն: Մի որ եւ է բողոք, թէ այդ գիրքը, կամ Տարազի № 45-ը չէ ստացել բաժանորդներից մէկը, մնալով է մեր կողմից անհետեւան: Բաւարարութիւն կըստանան միայն նրանք, որոնք տեղական պոստի միջոցով կընտրեալացնեն արձանագրութիւն Տարազի № 45-ը, կամ այդ Մեղանիս վէպը չըստանալու համար: Այդ №-ը բոլորին էլ ուղարկելու է իբրեւ պատիրած ծրար:

Է Լ Է Գ Ի Ը - Ը Գ Օ Թ Ք

Էր, մի՛ տանիլ դէպի փորձանք
Թոյլ էակիս հողածին, —
Արդէն իմ մէջ խուլ կասկածանք
Բոյն է դընում հրէշային:
Դու ստեղծեցիր չարն ու բարին
Եւ նոցա մէջ պատերազմ.
Անհամեմատ չարը ուժգին,
Բարին վրսի՛ս, նրբակա՛զմ...
Իսկ իմ սրտում դրբիւր պատգամ՝
Լինել բարւոյն գինակից,
Եւ մաքառել մի յաղթանդամ՝
Թրեւամու դէմ անալից:
Այդ կուի մէջ անհաւասար
Ընկաւ նոյն իսկ փոռդին,
Բայց նա եկաւ այս մեր աշխարհ

Տ. Վ. Ռ.

Քո դրախտից երկնային:
 Նա օրինակ չէ՝ ինձ համար
 Աստածային իր կամով,
 Նա քաջ գիտե՛ր, որ անպատճառ
 Քեզ մօտ կը գայ ապահով...
 Աստի հրապարտ արհամարհեց
 Նա հրապոյցներ ստանալի,
 Երեք օրով մահ ընդունեց,
 Որ վերստին կեանք առնի...
 Ես չեմ եղած քո երկրնում,
 Եւ յայտնի չէ՝ կը լինե՞մ...
 Ապա ի՞նչպէս այս աշխարհում
 Միտք ժրպատել չարչարեմ...
 Տէր, մի՛ սանիլ դժգոհ փորձանք,—
 Թող չըլլես մե՛նք... կուրանա՛մ...
 Հուրջըս խընդում, հոխ խըրախանք...
 Կամք տու, ոյժ տու — դիմանամ...
 Զ. Բալուդեան

ԵՐԿՈՒ ԽՍՍԷ ՏՐԱՆՍԻՍԿԱԼԻ ՄԱՍԻՆ

Այսօր ամբողջ աշխարհի ուշադրությունը դարձած է Հարավային Աֆրիկայի մի փոքրիկ անկիւնի վրայ: Մի երկիր, որի անունը առաջ շատ շատերին բոլորովին անծանօթ էր, այսօր ընդհանուր խօսակցութեան ու բուռն համակրութեան առարկայ է դարձել: Այսօրայ աշխարհի կատարելագործ հերոսական պատերազմը, «Դաւթի եւ Դողիաթի կռիւն» մոռացնել է տեղ բոլոր միւս քաղաքական խնդիրները: Բայց չընայած որ ամբողջ աշխարհի լրագրութիւնը ահագին էջեր է նւիրում անդիւ-տրանսալանական ընդհարումին, այնուամենայնիւ շատ քիչերը պաղարիւնութեամբ քննեցին ու լուսաբանեցին այդ հարցը: Եթէ օրինակ՝ մէկը ուզենայ տեղեկանալ, թէ արդեօք որո՞նք են այդ պատերազմի իսկական պատճառները, նա այն պատասխանը կը ստանայ, թէ՛ «անդլիական կառավարութիւնը և մանաւանդ նախարար Չեմբերլէնը, կատարեալ աւագակներ լինելով, ուզում են տիրանալ Տրանսալանի՝ նման Հարուստ երկրին և պատրուակ բռնելով այն չնչին պատճառը, որ բօլրները չըլամեցան ուղիւնդրներին հաւասար քաղաքական իրաւունքներ տալ, պատերազմ սկսեցին այդ երկիրը զրաւելու նպատակով»: Եւ ահա այդտեղից ահագին անողոք արշաւանք անդլիացիները դէմ և ամենաքնքոյշ սէր ու համակրութիւն դէպի բօլր-

ները: Ի հարկէ, իբրեւ մի փոքրիկ և իր անկախ դոյութիւնը պահպանելու համար հերոսաբար պատերազմող ժողովրդի, մենք էլ ստատիկ համակրում ենք և հիանում նրանց անվահերութեան վրայ: Բայց այդ չըպէտք է մեզ արգելի բաց աչքով նայել ճշմարտութեան վրայ և անաչառութեամբ քննել այդ պատերազմի իսկական պատճառները:

Եթէ մենք մի փոքրիկ հայեացք զգենք այդ երկրի տնտեսական ու քաղաքական կեանքի պայմանների վրայ, մեզ համար բոլորովին կը պարզւի, ո՛ր այս պատերազմը շատ կողմերով միանգամայն տարբերում է, այս վերջին 4—5 տարւայ ընթացքում տեղի ունեցած մի շարք պատերազմներից: Դա դասակարգային կռիւ ամենասուր արտայայտութիւնն է, որի մէջ Անդլիայի մասնակցութիւնը բոլորովին պատահական պիտի համարել: Մենք հաւատացած ենք, որ եթէ այժմ այս պատերազմը տեղի չունենար, մի քանի տարուց յետոյ այդ երկրում անպատճառ արիւնսահեղ յեղափոխութիւն պիտի կատարէր: Միւր այս միտքը պարզելու համար, մենք լաւ հասկանալու ենք, թէ ի՞նչ է Տրանսալանը, ովքեր են բօլրները և ով են ուղիւնդրները:

Տրանսալանը բնութեան ամեն հարստութիւններով օժտւած մի երկիր է, որի տէրերը մինչև այս դարի 30-ական թւականները տեղացի բնիկ մի քանի վայրենի ցեղեր էին, որոնք դարերից ի վեր ապրում էին իրանց հայրենիքում, հեռու եւրոպացոց ազա՛հ աչքերից: Բայց ահա, այս դարի առաջին կեսում, ներս են խուժում ալգաեղ հոլլանդիայի զաղթականները, սպանում-ջարդում բնիկներին և իրանց սրի ոյժով յափշտակում են նրանց ձեռքից երկիրը և նւաճում են տեղական ցեղերին: Դրանից յետոյ նրանք բաժանում են իրանց մէջ այդ երկրի հարուստ հողերը, իրանց համար կառավարութիւն են հաստատում և սկսում են հողագործութեամբ պարագել: Այդ, ուրիշի հողի վրայ հաստատուող, հոլլանդացիների ժառանգներն են, որ յայտնի են այսօր բօլր անունով: Այսպէս անցնում են մի քանի տասնեակ տարիներ: Երկրագործ ու խաշնարած մարդիկ լինելով, բօլրները ոչ միայն անկարող են լինում քաղաքակրթել իրանց շրջապատող վայրենի ցեղերին, այլ և իրանք էլ են սկսում վայրենանալ: Ինչպէս պատմում են, նրանց մէջ զրաղիտութիւնը շատ քիչ է տարածւած և միակ գիրքը, որ նրանք կարդում են—սուրբ գիրքն է: Նրանք չունին ոչ մեծ վաճառականութիւն, ոչ ուսումնարաններ և այլն, ինչ քաղաքակրթւած երկրների ամենաառաջին յատկանիշներն են:

Բայց ահա, լուր է տարածւում, թէ Տրանս-
ւապի Ուայտօտերսթանդ կոչւած տեղում ոսկու
Հանքեր են գտնւել: Ամեն կողմերից սկսում են
Տրանսւալ թափւել, հեշտ միջոցով հարստանալու
ձգտում ունեցող, մարդիկ: Բօէրները այդ կարգի
գործերի անսովոր լինելով, ուշադրութիւն չեն դար-
ձնում այդ բնական հարստութեան վրայ և շարու-
նակում են իրանց անվրդով երկրագործական ու
հովտական կեանքը: Մի քանի տարւայ մէջ Ուայտ-
օտերսթանդ կոչւած ամալի տեղում սունկի նման
բուսնում է իոհանսբուրգ քաղաքը, իր 100 հազա-
րից աւելի բնակիչներով, ահագին ակցիօներական
ընկերութիւններ են կազմւում, սկսում է տնտեսւն
էկոպլուատացիան, ծաղկում է վաճառականութիւնը
և երկրագործ բօէրների քթի տակ ստեղծւում ու
զարգանում են ուրիշ երկու դասակարգեր՝ բուրժուա-
զիան և պրոլետարիատը: Այս դասակարգեր կազմող-
ները մեծ մասամբ գուրսից եկած ժողովուրդն է, որ
յայտնի է ուխտենդր անունով:

Այստեղից ահա մի շատ հետաքրքիր պատմա-
կան պրոցէս է սկսում կատարւել, որ չափազանց
նման է այն պրոցէսին, ինչ տեղի ունեցաւ անցեալ
դարի վերջերում և այս դարի սկզբներում արև-
մտեան Եւրոպայում: Հանքային արդիւնաբերութիւ-
նը և վաճառականութիւնը զարգանալով, հողագոր-
ծութիւնը և խաշնարածութիւնը գնալով ընկնում
են. երկրի մէջ տնտեսական լեղաշրջում է առաջ
կալիս. դրամը, որ առաջ մեծ նշանակութիւն չուներ
բօէրների նահապետական կեանքում, առաջնակարգ
դեր է սկսում կատարել: Հողատիրութեան նշանա-
կութիւնն ընկնում է, իսկ դրամի արժէքը մեծա-
նում: Բօէրները իրանց հողագործութիւնը անկու-
մից ազատելու համար, իրանց հողերի մի մասը կամ
ծախում և կամ զրաւ են դնում ուխտենդր դրամա-
տէրերի մօտ, նրանցից փող ստանալու և իրանց
հողագործութիւնը զարգացնելու նպատակով: Կառա-
վարչական բիւջէտը աւելանում է, և որովհետև կա-
ռավարութեան ամբողջ ղեկը բօէրների ձեռքն է,
բօէրներն են երկրի քաղաքական տէրերը, ուստի
նրանք ամեն կերպ աշխատում են հարկերի և կա-
ռավարչական եկամուտների ծախսերը, ուխտենդր-
ների վրայ բարձել: Այստեղից էլ ահա ծագում է
անբաւականութիւն և դասակարգային խուլ կռիւ:
Եւ ինչպէս կարող են ուխտենդրները անբաւական
չլինել: Մինչ երկիրը իսկապէս նրանց է պատ-
կանում այժմ, ամբողջ երկրի սեպհականութեան
9/10 մասը նրանց ձեռքին է դրնւում, երկրի տնե-
տեսական ոյժը նրանց կողմն է, երկիրը կառավար-

ւում է նրանց դրամով, իսկ թւերի քանակութեան
կողմից էլ նրանք բօէրներից այժմ պակաս չեն, մի
խօսքով՝ մինչ երկրի տէրերը էապէս ուխտենդր-
ներն են, պատմական հանգամանքների շնորհիւ
բօէրներն են դեռ շարունակում de facto երկրի
կառավարիչները մնալ, նրանք են ուխտենդրների
համար օրէնքներ թելադրողն ու կատարողը: Միթէ
սա մի աչք ծակող հակասութիւն չէ: Եւ ինչպէս
կարող էր իրերի այս դրութիւնը երկար գոյութիւն
ունենալ: Միթէ բնական չէ, որ ուխտենդրները
իրանց համար էլ իրաւունքներ պահանջէին ճիշտ
այն չափով, որչափ իրանց դրամն է ծախւում
երկրի վրայ: Ֆրդինադ Լասալի ո՛հով խօսելով «քա-
նի որ մի երկրի սահմանադրութեան էութիւնը
կամ ցեղին օրէնքները փոխւել են, անպատճառ
պիտի և փոխւի այդ երկրի գրաւուր սահմանադրու-
թիւնը կամ կառավարչական եղանակը»: Ուրիշ
խօսքերով՝ քանի որ հաւկթի մէջ գոյացել ու զար-
գացել է ճուտը, նա անպատճառ պիտի կոտորի հաւ-
կթի կեղևը, որպէս զի կարողանայ իրան խեղդող
վանդակից դուրս գալ և ազատութեամբ զարգանալ:
Բուրժուազիան էլ ճուտի նման չէ սիրում զանազան
օրէնսդրական կաշկանդումներ, նա քջով բաւակա-
նանալ չըզկտէ. նրան հսրկաւոր են այնպիսի կա-
ռավարութիւն ու այնպիսի օրէնքներ, որ թոյլ
տան, նպաստեն նրան իր արդիւնաբերութիւնը ընդ-
լայնելու, անդուստլ կերպով սաւառնելու աշխարհի
ամեն կողմը...

Եւ Տրանսւապի բուրժուազիան այդ է պա-
հանջում. նա բօէրներից պահանջում է քաղաքա-
կան հաւասար իրաւունքներ թէ պարլամենտում և
թէ երկրի վարչական գործերի մէջ, այլ խօսքերով՝
նա ուզում է երկրի քաղաքական ղեկը բօէրների
ձեռքից բոլորովին խլել, որովհետև նրա համար
շատ պարզ է, որ հաւասար իրաւունքներ ձեռք
բերելուց յետոյ, նա միշտ մեծամասնութիւն կըկազ-
մի պարլամենտում, իր առատ ոսկիների շնորհիւ:
Այդ բանը բօէրներն էլ լաւ են հասկանում. նրանք
զիտեն, որ ուխտենդրներին գոհացում տալով, անձ-
նասպանութիւն գործած պիտի լինին, այդպիսով
վերջ պիտի դրւի իրանց գերիշխանութեանը և կա-
մաց-կամաց ուխտենդրը բուրժուայի օրավարձով
աշխատող բանուոր պիտի դառնան իրանք: Իսկ ո՞վ
կըհամաձայնի իր ձեռքով ղեկեղման փորել իր հա-
մար: Բօէրները որոշեցին չըզիջանել ուխտենդրների
արդարացի պահանջներին, նրանք վճռեցին ղէնքի
ոյժով հպատակեցնել իրանց իսկական տէրերին:
Չատ հաւանական է, որ նրանց կըյաջողւէր այդ

Գ ա յ թ ա կ ղ ու թ ի ն

Նկար Անդրեյովի, փորագր. Ե. Գաբազդովի

անել և էլի մի քանի տարով յետաձգել իրանց անկումը, բայց այստեղ Անգլիան վրայ հասաւ:

Ինչպէս այս յօդաձի ուղբում ասեցինք, Անգլիայի միջամտութիւնը բոլորովին պատահական է. այդ միջամտութիւնը կարող էր և չլինել, և այն ժամանակ մենք այսօրւան պատերազմի տեղ, մի քանի տարուց յետոյ Տրանսկապեան յեղափոխութեան մասին կըլսէինք: Կարող էր նոյնպէս պատահել, որ Անգլիայի տեղ մի ուրիշ պետութիւն կըմիջամտէր: Դա բոլորովին մի պատահական բան է, որ ուխտէնդրը կապիտալիստները մեծամասնութիւնը անգլիացիներ են և իրանց ամենախոշոր առևտրական գործերը Անգլիայի հետ են կատարում, իսկ այս վերջին հանգամանքի շնորհիւ, ի հարկէ, վնասուում են և անգլիական կապիտալիստների շահերը, որոնց պաշտպանութեան համար էլ միջամտում է: Բայց կարող էր պատահել, որ այդ ուխտէնդրը կապիտալիստները դադարեցին, գերմանացի և կամ նոյնպէս հոլանդացիներ լինէին: Դրանով իրերի դուրսութիւնը մագալաթի անգամ փոխւած չէր լինի: Սրանով ուղում ենք ասել, որ ներկայ պատերազմը բոլորովին ազգային պատերազմ չէ, ինչպէս շատերն են ուղում հաւատացնել, այլ լոկ դասակարգային կռիւ է, որ Անգլիայի միջամտութեան շնորհիւ պատերազմի կերպարանք է ստացել: Անգլիայի դերը այս գործում ճիշտ նմանում է ծննդաբերութեան ժամանակ հրաւիրած բժշկի դերին. երեխան հասունացել է, ծնանելու լուրէն հասել է, բայց ծննդաբերութիւնը դժուար է կատարում, անհրաժեշտ է արեմն խորտրդիական միջոցների դիմել:

Այս բոլոր ասածներից յետոյ, կարծում ենք, որ այլ ևս պարզ է, թէ ինչով կըվերջանայ ներկայ անհաւասար պատերազմը: Ամենից հաւանական է, ի հարկէ, որ Անգլիան կըյաղթի և ուխտէնդրները կըհասնեն իրանց նպատակին: Կարող է նոյնպէս պատահել, բօէրները յաղթող հանդիսանան: Բայց միթէ այդ յաղթութիւնը կարող է ասպարհով նրանց տիրապետութիւնը: Այդ փոքրիկ երկիրը, չընայած որ տարեկան մօտ 50 միլիօն բուրլի կառավարչական եկամուտ ունի, դարձեալ 30 միլիօնի չափ պարտքեր ունի: Եւ դա պատերազմից առաջ էր, իսկ այս պատերազմը քանի-քանի միլիօններ կարող է կլանել: Չըսէտք է մոռանալ, որ բօէրները երկրագործ ժողովուրդ են և նրանց երկրագործութիւնը դեռ պատերազմից առաջ շատ անմխիթար վիճակի մէջ էր, իսկ թէ լինէ կըլինի պատերազմից յետոյ—բոլորովին դժուար չէ գուշակել...

Ո՛հ բոլոր երևութները պարզ ցոյց են տալիս,

որ բօէրների տիրապետութեան վախճանը մօտեցել է, նրա գերեզմանը սկսեց փորել այն օրւանից, երբ նրա երկրի ծոցում սկսեցին որոտալ գործաւորի մուրճն ու դինամիտը: Ներկայ պատերազմի մէջ յաղթութիւն տանելով, շատ-շատ մի քանի տարի էլ գուցէ նրանք քարշ կըտան իրանց գոյութիւնը, իսկ դրանից յետոյ՝ պատմական իրերի բնական ընթացքի շնորհիւ, նրանք պիտի փշրւեն, ջախջախւեն, իրանց սեպհական երկրի ծոցից դուրս եկած, ոսկու կոյտերի տակ ու պիտի ասպարէզ բանան իրանցից աւելի յառաջադէմ, աւելի զարգացած և ժամանակի պահանջները աւելի լաւ հասկացող ուխտէնդրբուրժուազիայի առաջ: Այդպէս է մարդկային պատմութեան բնական օրէնքը. այն ազգերը, այն դասակարգերն ու կառավարութիւնները, որոնք անկարող են ըմբռնել ժամանակի ոգին ու յարմարել նրա պահանջներին, դատապարտւած են վերջ ի վերջոյ խորտակել ու ծածկել իրանց հնութեան փոշու տակ... Այսօր բուրժուազիայի թագաւորութեան դարն է: Թէև արևմտեան Եւրոպայում, որ զարգացման դադարեցնակէտին հասնելով, նա արդէն սկսել է պառակտել, անբարոյականանալ, և նոր դարացող պրոլետարիատ դասակարգի հանդիման, նա շատ պահպանողական տարր է դարձել, բայց Տրանսկապեան նման նոր զարգացող երկրներում բուրժուազիան յառաջադիմական տարր է, նա շատ գործեր ունի կատարելու և նրան անհրաժեշտ են այնպիսի պայմաններ, որոնք միջոց կըտան նրան ազատ կերպով զարգանալու: Եւ նա այդ պայմանները յամենայն դէպս ձեռք կըբերի, լինի դա Տրանսկապեան թէ ալ երկրներում, և նա կըզարգանայ, կըզարգանայ այնչափ, մինչև որ ինքն էլ կըխորտակի, իր ծոցից դուրս եկած, պրոլետարիատի հարւածի տակ:

Ինչպէս վերևում ասեցինք, Տրանսկապեան ուխտէնդրը բուրժուազիայի հետ գուզնթացաբար յառաջ է եկել և պրոլետարիատ դասակարգը: Թէև այս երկու դասակարգերի շահերը միանում են, որովհետև ուխտէնդր-բուրժուան այսօր, իր քիչ օրավարձ վճարելու յանցանքը ամբողջապէս գցում է բօէրների ու նրանց հաստատած օրէնքների վրայ: Բայց իրանից՝ նա անշուշտ հազար ու մի ուրիշ բարիքներ է խոստանում պրոլետարիատին, երբ կառավարութեան ղեկը բօէրներից կըխլի: Ուրեմն, շատ պարզ է, որ այսօր ուխտէնդր—պրոլետարիատն էլ բուրժուազիայի կողմն է բռնում և սրա հետ միասին կուռն է բօէրների դէմ: Իսկ երբ բօէրները ասպարիկից կըհեռացնեն, երբ կառավարութեան ղեկը բուրժուազիայի ձեռքը կանցնի, երբ սա կը-

դառնայ կատարելապէս երկրի տէրը և երբ պրոլետարիատը մի լաւ կը հլուսթափուի ու իրան խաբւած կը զգայ բուրժուազիայից, ահա այդ ժամանակ հեռաւոր Ափրիկէի հարաւային անկիւնումն էլ կը սկըսուի մի նոր զատակարգային կուլու՝ բուրժուազիայի և պրոլետարեատի մէջ, ճիշտ այնպիսի կուլու, որ մենք այսօր տեսնում ենք արեւմտեան Արոպայում և որի վախճանը գուշակելու համար անհրաժեշտ չէ մարդարէ լինել:

Ռ. Խ.

Կ Ա Մ Ք Ի Ո Յ Ժ Ը *)

Վէպ ժ. Օճէ

Սակայն՝ չընայելով յողնածուծեան, նա չը կարողացաւ քնել. օրւայ յիշողութիւնները հանդիստ չէին տալիս. նրան երեւաց Անտուան. նա խօսում էր իր սիրոյ մասին, այն տանջանքների մասին, որ կրել էր—երբ հեռացել էր նրան մոռանալու համար, և վերջապէս, նրա մասին թէ ինչպէս համոզելով, որ անօգուտ է ինքն իրան հետ կուելը և վերադարձաւ, որ ընկնի նրա ոտները՝ Երբեմն երբեմն, գիշերային մթութեան մէջ վաշտ կենսաբար փայլող ճրագները լուսաւորում էին ազնիւ և խորը տենչով համակած դէմքը. նա անկեղծ էր, խորտակել էր նրա հպարտութիւնը. նա սիրում էր և երջանիկ էր իրան այդպէս գերի դարձնող սիրով. հեղինէն չը պատասխանեց նրան. այն ժամանակ նա համոզմունքի զարմանալի ոյժով, սկսեց պատմել նրան—ապագայում իրան սպասելիք յոյսերի մասին, իր պատաւասիրական ծրագիրների մասին և հասկացրեց նրան թէ՛ ինչպիսի բարձր դիրք է սպասում իրան. նա պատրաստուում էր քաղաքական գործունէութեան, մասնակցել ընտրութիւններին և կարճ միջոցում—օրիորդը չէր կարող կասկածել դրա մէջ—նա ամենաբարձր դիրքը կը հասնի, և դրանով՝ իր հասարակական փաշտուն գրութեան կը միացնէ և իշխելու հիացումը. ով կարող է նրան հակառակել. շատերին նա գրաւում է, շատերին էլ՝ գերի դարձնում. նրա ճակատին գրւած է լինել միշտ յաղթող: Վիճակած էր իրան արդեօք, տալ նրան այն յաղթութիւնը, որին նա այնքան ցանկանում էր:

Նրա բոլոր նախապաշարունները անհետացան. նա Ֆոցիային շատ գրաւիչ էր գտնում. իսկ ինչ որ տարօրինակ էր թւում իրան նրա վարմունքի և հայեացքների մէջ, այդ նրա՝ այժմ նա հասկացաւ, ինքնօրինակ լսելիք էր և բնաւորութեան ազնւութիւնից. նրա արհամարական և գոռոզ տեսքը նրանով էր բացասւում, որ իրան շրջապատողներին չէր չարգում: Այդ պատճառաւ՝ նրա հեղութիւնը աւելի մեծ արժէք ունէր իր աչքերում: Եւ որքան շուրջում էր նրա ինքնասիրութիւնը այն գի-

տակցութիւնը, թէ այդ գոռոզ, անհնազանդ մարդը—իր իշխանութեան տակ է ամբողջովին:

Բայց յանկարծ Լուիի դժգոյն դէմքը փաշեց նրա աչքերին. և սիրտը ճնշեց. նա իր տարած յաղթութեամբ հիացած՝ նրան մոռացել էր. թոյլ, անօղնական—կարծի էր նա դիմադրել այնպիսի հակառակորդի. դատաւարտւած չէր, արդեօք, նա անխուսափելի կերպով պտոյտ գալ, իբրեւ մի մոլթ և անգոյն բիծ, այս լուսաճաճաչ աստղի փաշուն շրջանակի մէջ. Անտուան ամփոփել էր իր մէջ բոլորը ինչ որ բարձր է մարդու մէջ. իսկ Լուի, ընդհակառակը—ցոյց էր տալիս երկրաւոր արարածի բոլոր թոյլ կողմերը: Հակապատկերը սարսափելի էր. մարդ՝ բառիս կատարեալ նշանակութեամբ և թոյլ երեխայ:

Էմիլի խօսքերը՝ «առանց տատանւելու մեկնեցէք ձեր ձեռքը Ֆոցիային»՝ հնչում էին նրա ականջներին: Սակայն նա տրամադրւած չէր հետևել Էմիլի խորհրդին, մինչդեռ Լուի ներշնչում էր նրան խորը կարեկցութեան պագմունք: Այս թոյլ երեխայից յետոյ երեւաց տիկին Էրօ, որ հարցնում էր. մի՞թէ նա կը ձգէ նրանց այն բոլորին, երբ նրանք այնքան սաստիկ յոյս ունէին, որ նա երախտագէտ կը լինի և անձնէր: Էմիլի նախազգուշացումները միտ բերելով նա ինքն իրան ասում էր. շնորհիւ իմ ազդեցութեան նա ամեն վատ բանից զերծ կը մնայ. մարդ կարող է անել, ինչ որ ուզենայ: Եւ ինչպէս միշտ՝ կեանքի ծանր բոլորներում—այնպէս էլ այս անգամ, հոգու խորքերից լսել էին «կամքի ոյժ, կամքի ոյժ» խօսքերը և ներշնչում էին նրան վճռականութիւն, կանգ չառնել կուլի դժարութիւնների առաջ: Այն ժամանակ նրա բոլոր կառկածները փարատեցան և նա հանգիստ քնեց:

Յաջորդ օրը Լուի Բուասիզ անցնելու օրից—առաջին անգամն նախաճաշի չերեաց. առաւօտից գնաց նա անտառ. մեծ մայրը շատ վրդովւած էր նրա բացակայութիւնից, բայց հեղինէն ասաց հանգիստ ձայնով.

—Հաւանական է, նա շատ հեռու է գնացել և ստիպել է նախաճաշել Ֆերմայում:

Ժամը չորսին մօտ կառքի ձայն լսեց. և Էմիլի կառքը կանգնեց մուտքի մօտ. նա ինքն էր քշում կառքը, կողքին էլ նստած Ֆոցիան. սպասաւորը, որ նրստած էր ետևի կողմից, ցած թռաւ, երիտասարդ աղջկայ ձեռքից առաւ երասանակը. հեղինէն դիմաւորելու պնաց և բոլորը միասին դահլիճ մտան: Մի քանի բոլիք ընդհանուր խօսակցութիւնից յետոյ Էմիլին առիթ գտաւ տիկին Էրօին առանձին քաշելու. հեղինէն և Ֆոցիան մնացին միայնակ: Մի առ ժամանակ նրանք շփոթութեան մէջ էին. վերջապէս Անտուան սիրտ առաւ և ասաց.

—Ներեցէք անհամբերութեանս! Ես չը կարողացայ ստիպել ինձ սպասել մինչև երեկոյ... և նկատելով, որ հեղինէն պատրաստուում էր պատասխանել, ընդհատեց նրան.

—Օ, դեռ ոչինչ մի ասէք. Ես շտապեցի ձեր վճիռն իմանալ, բայց այժմ երբ Ես ձեզ մօտ եմ, վախենում եմ լսել ձեր դատաւճիռը: Թւում է թէ բաւականաչափ չեմ պարզել ձեզ խնդիրը. Ես ուզում եմ ձեզ մէկ էլ պարզել, թէ ինչպէս Ես ձեզ սիրում եմ, և ստիպել ձեզ հասկանալ թէ ինչ չարիք կը պատճառէք ինձ եթէ մերժէք իմ սէրը:

—Ես գիտեմ բոլորը, պատասխանեց հեղինէն, Ես վաշտի

*) Տես Տարազ № 43.

վերոյ չեմ վերաբերում խնդրին. ձեզ պէս մարդու զգացմունքը ես գիտեմ դնահատել—եթէ ես կարողանայի կասկածել ձեր առաւելութիւններին, այն ժամանակ ձեզ շըրջապատողները հայեացքը կը պարզէին ինձ ձեր նշանակութիւնը, սակայն ոչ ոքի խօսքերն ինձ պէտք չեն. ես ինքս հասկանում եմ—ինչ կարծիքի արժանի էք դուք, Սրանք լոկ խօսքեր չեն. դուք ինձ հետ անկեղծ էիք, ես էլ ձեզ հետ անկեղծ կըլինեմ և կասեմ ձեզ թէ՛ ես շատ հպարտ էի նրանով, որ բոլոր կանանցից դուք ինձ ընտրեցիք. և եթէ հպարտութիւնը կարողանար ազդել իմ վճռի վրայ, այն ժամանակ կարելի է կըմեկնէի ձեզ իմ ձեռքը...

—Յեղինէ! բացականչեց Անտուան մեռելի գոցն ստացած:

Յեղինէ! ինչ էք ուզում ասել:

—Ես ուզում եմ ասել թէ՛ այնպիսի խորը չարգանք եմ տածում դէպի ձեր բնաւորութեան ոյժը, և այնպէս եմ հաւատում ձեր մեծահոգութեան, որ ըստ իր կարգին ուզում եմ մի բան խնդրել ձեզնից. խոստացէք կատարել, ինչ որ կըխնդրեմ:

—Բոլորը՝ ինչ որ կամենաք, բացի ձեզ սիրելուց:

Օրիորդ դը Գրաւիլ դարձրեց դէպի նա իր հրաշալի աչքերը և պաղատանքով ասաց.

—Սիրեցէք ինձ ինչպէս հաւատարիմ և անձնէր բարեկամի. ձեր այժմեան զգացած սէրը կարող է շուտով մարիլ, ինչպէս չափազանց ուժեղ բոց—փոխարինեցէք նրան ամուր կապի. Օ, որքան ես երջանիկ կըլինէի, եթէ կատարէիք խնդիրս, դուք միակ մարդն էք, որին ես կարող եմ խնդրել այնպիսի ոյժ գործ դնել իր վրայ, որովհետեւ ուրիշ ոչ մէկը գուցէ, ընդունակ չէ դրան: Աղաչում եմ ձեզ, ելնե՛ք մեզ երկուսիս համար էլ այս ծանր դրութիւնից, և իմ սիրտը կըհամակւի ընդ միշտ խորին յարգանքի զգացումով:

Նա լուռ էր, գլուխը թեքած կրճքին:

—Դուք չէք պատասխանում—հարցրեց Յեղինէն սաստիկ յուզւած, ինչի՞ մասին էք մտածում:

—Իմ քաղցր ցնորքների մասին, որոնք մի ակնթարթում անհետացան ընդ միշտ... բայց հնարաւոր է, արդեօք, որ դուք անտարբեր էք դէպի ինձ և չէք կարող սիրել ինձ. միթէ ոչինչ յոյս չըկայ. հաւատացած էք դուք ինչ որ ասում էք. կամ թէ սիրում էք ուրիշին:

Այժմ էլ Յեղինէն չէր պատասխանում. Անտուան ազահուրեամբ նայում էր վրան. նա շտկեց, դէմքը մթազնեց, և երկտասարդ յաղջիկը նորից նրան տեսաւ այնպէս, ինչպէս առաջ էր,—երբ նա թուում էր իբր կուրի չար ոգին. բարութեան և փափկութեան արտաշայտութիւնները անհետացել էին նրա դէմքից:

—Ես քիկին կրօնի խոստացել եմ չըթողնել նրան, ասաց Յեղինէն, այսպիսով—դուք հասկանում էք, ես դարձնում եմ նրան իր արածի փոխարէնը:

—Անկեղծ եղէք, ընդհատեց նրան Փոցիա. համարձակ ասացէք ձշմարիտը. դուք այնտեղ մնում էք ոչ թէ պառաւի, այլ կրօնի համար... դուք նրան սիրում էք! դուք նրան ինձանից բարձր դասեցիք!.. կամ թէ դուք չէք վստահանում խոստովանել...

Յեղինէն նրա այս գրգռող տոնից բորբոքեց և համարձակ աչքերին նայելով ասաց.

—Դուք ուզում էք, որ ես ձեզ ասեմ այդ համեցէք, այո՛, ես նրան սիրում եմ:

—Ինչով է նա արժանացել դրան, բացականչեց Անտուան դառնութեամբ:

—Նա թոյլ է և պէտք ունի սլաշտպանութեան:

—Աւելի լաւ է, ասացէք թէ նա վախկոտ է և արատաւոր:

—Ես կազդեմ նրա վրայ:

—Նա ձեզ կատէ, եթէ տեսնէ որ դուք բարձր էք իրանից:

—Ինձ կըսփոփէ այն զիտակցութիւնը, որ ես ցանկացել եմ նրան միայն բարիք և ոյժ կըտայ ինձ համբերել անտրտունջ:

—Եւ դուք կարծում էք ես թոյլ կըտամ, որ ձեզ զոհէք:

—Ի՛նչ իրաւունք ունիք խառնել իմ գործերին, ասաց Յեղինէն բարկացած. դուք չափազանց շատ էք թոյլ տալիս ձեզ! մինչև անգամ ես ձեզ չէի խանգարում ազատ խօսել ինձ հետ. բայց եթէ դուք դրանով ի չարն էք, դորձ դնում այնքան, որ սկսում էք ինձ սպառնալիք կարգալ, այն ժամանակ ես երբէք այլ ևս չեմ լսիլ ձեզ:

—Ներեցէք, խնդրեմ, բացականչեց Անտուան, ձեռքերը տարածելով դէպի նրան. վիշտս այնքան շատ է, որ ինքս ինձ չեմ չիշում և վերաւորում եմ ձեզ. Աստուած գիտէ միայն, թէ որքան եմ յարգում ձեզ իմ հոգու խորքերում: Ես ձեզ ուզում եմ պաշտպանել այն վտանգներից, որոնց դուք ուզում էք ենթարկել այդպէս անմտօրէն, բայց դուք ինձ չէք ուզում հասկանալ: Եթէ ես կուրի այնպէս պատկերացնէի ձեզ ինչպէս որ նա կայ, դուք ինձ անազնիւ և խորդալի կըհամարէիք: Մինչդեռ՝ ես չեմ կարող թոյլ տալ, որ դուք փչացնէիք ձեր ամբողջ կեանքը. այն ջրջանը, ուր դուք կըմտնէք, ձեզ ծանօթ չէ, նա լի է խարդախութեամբ, կեղծիքով. որքան որոգայթներին, որքան վտանգների դուք կըհանդիպէք ձեր ճանապարհին և ի՛նչ սոսկալի տանջանքների էք ենթարկւելու—եթէ չըլինի մէկը, որ ձեզ պաշտպանէ: Իսկ կուրի, կուրի և դուք ձեզ չանձնում էք այդպիսի մարդու, որն ինքը դեռ կարիք ունի պաշտպանութեան!

—Իսկ եթէ նա այնքան պէտք ունի հոգաւորութեան, ասաց Յեղինէն ուրախութեամբ և քիտեսակ խնդրական ձայնով.—եւ նրա նեցուկը կըլինեմ, իսկ եթէ հարկ լինի, դուք ևս...

Անտուան չետ քաշւեց և կատաղութեամբ պատասխանեց.

—Երբէք, եթէ դուք նրա կինը դառնաք, ես նրան կատեմ:

—Ահա հէնց այդ է, որ ես չեմ ցանկանում—ասաց Յեղինէն հաստատ ձայնով. դուք ինձ պէտք է լիքս լիքս տաք, որ երբ ես կուրի ամուսինը դառնամ, իրաւանաբ բոլորը, ինչ որ ասացիք ինձ այստեղ—և կըլինի մեր ընդհանուր բարեկամը:

Նա գլուխը շարժեց.

Յեղինէն սքանչելի շարժւածքով կուցաւ դէպի նա, որպէս զի ստիպէ նրան վեր բարձրացնել աչքերը և ասաց.

—Տէ՛ք ինձ այդ երգումը և ես ձեզ շատ պիտի սիրեմ:

Նա նորից գլուխը շարժեց. ապա դժարութեամբ ասաց.

— Կըտացի բոլորը, աշխարհիս վրայ, որպէս զի ձեզ դուր գամ. բայց մի պահանջիր ինձանից աշխարհիս անապիտութիւններ, որոնք մարդկային բնաւորութիւնից բարձր են. ոչ. ես անկարող կըլինիմ ներել նրան. նա մեղաւոր չէ դրա մէջ—եւս գիտեմ և հասկանում եմ, որ

անարդար եմ. բայց դուք չէք կարող այնպէս անել, որ նրա Երջանկութիւնը չըստիպէ ինձ տանջելի, որ չըզրգուէ իմ խանդը: Իսկ ինչ որ ձեզ է վերաբերում—օ, հանգիստ եղէք—իմ մէջ միշտ կըզտնէք խոր անձնւիրութիւն և անգաւաճան հաւատարմութիւն. ես ձեզ պիտի սիրեմ մինչև կեանքիս վերջին րոպէն, և պիտի յուսամ, որ երբ կըհամոզուիք որ ոչնչութիւն է նա, որին դուք սիրեցիք,

ԿԱՄՔԻ ՈՅԺԸ, ԵՐԵՍ 1017. Հեղինէն ցնեւթեամբ եւ գգւանով ինչպէս մայր, սրբից նրա արտասուէր.

դարձեալ կըդառնաք դէպի ինձ: Այն սէրը, որ դուք այժմ ինձ մերժում էք տալ—եւս ամեն րոպէ պատրաստ կըլինեմ ընդունել ձեզանից ազահութեամբ. ինձ պէս մարդը չէ փոխւում. ես ձեզ սիրում եմ այժմ և պիտի սիրեմ մինչև կեանքիս վերջը:

— Իսկ եւս, ասաց Հեղինէն հանգիստ ձայնով—այն-

պիսի կին եմ, որ իր սիրտը երկու անգամ չէ տալիս. ինչպէս եմ այժմ, նոյնը կըմնամ և տասն տարուց չետոյ: Անտուան ցանկութիւն ունէր մօտենալ նրան աղերսել, բայց տեսաւ որ աւելորդ է: Յուսահատական ճիշդ դուրս թռաւ նրա կրծքից, նա խոնարհեց գլուխը օրիորդ դը-Գրաւիլին և հեռացաւ առանց յետ նայելու:

Ֆեդինէն չուզած դուրս եկաւ տերրասի վրայ, աշխատելով չըհանդիպել տիկին Էրօին և Էմիլիային, որոնք շտապում էին դէպի կառք, ուր Ֆոցիան նրանց սպասում էր, և հեռացաւ դէպի Պարիզի խորքերը, հասաւ լճակին և նստեց նստարանի վրայ ու խորասուզուեց մտածմունքների մէջ. մի քանի րոպէից յետոյ քայլերի թեթեւ ձայնը դրաւ նրա ուշադրութիւնը: Նա վեր նայեց տեսաւ որ Լուի՝ յոգնած ու գունատ, կանգնած էր ձեմելիքի մէջ տեղը:

— Ես յոյս չունէի ձեզ այստեղ տեսնել, շնորհաբար նա վրդոված ձայնով, ես կըհեռանամ ձեզ չըխանդարելու համար...

— Ի՞նչով կարող էք խանդարել ինձ.

— Երէկանից դուք խոյս էք տալիս ինձնից, պատասխանեց Լուի դառնութեամբ. նշանակում է, հաճելի չէ ինձ տեսնել և աւելի դուր է գալիս մի ուրիշի ներկայութիւնը...

— Ես ձեզ չեմ հասկանում...

— Այս րոպէիս ես հանդիպեցայ Էմիլիային և Ֆոցիային, որոնք հեռանում էին այստեղից...

— Ա, ահա թէ ինչ. միտեր Ֆոցիան ձեզանհանդիստ է անում: ասաց Ֆեդինէն ժպտալով. ես կարծում եմ, նա այլ ևս չի վերադառնալ...

Լուի ուրախութեան զգացմունքով լի նետեց դէպի Ֆեդինէն:

— Ուրեմն դուք նրան չէք սիրում.

— Միթէ անհրաժեշտ է նրան սիրել.

Նա աւելի ևս գունատեց, թուլացած նստեց օրիորդի մօտ—նստարանի վրայ և դողդոջուն ձեռքերը մեկնելով օրիորդին—բացականչեց. օ, Աստուած իմ, որքան դուք ինձ տանջեցիք! բայց ինչ էր նա խնդրում ձեզանից երէկ. չէ որ ես լաւ տեսայ, որ դուք մշմարտութիւնը թաքցրիք ինձնից:

— Երէկ, պատասխանեց Ֆեդինէն հանդարտ ձայնով, նա ինձ հարցնում էր համաձայն եմ ես, արդեօք, իրա կիներ լինել, իսկ այսօր...

Ֆեդինէն այս խօսքերի վրայ կանգ առաւ. Լուիի յուզմունքը նրան զարմութիւն էր պատճառում, նա նախում էր խորին ուշադրութեամբ:

— Իսկ այսօր, կրկնեց Լուի:

— Այսօր ես ասացի, որ երբէք չըպիտի թողնեմ այս տունը:

— Ֆեդինէ, բացականչեց Լուի և արտասուքը թափեցան նրա աչքերից:

Նա սինդ գրկեց նրան, կարծես վախենալով, որ մի գուցէ նորից փորձեն խլել իրանից:

— Օ, ինչպէս ձեզ սիրում եմ, և ինչպէս ես երջանիկ եմ. ասում էր Լուի:

Ֆեդինէ հանդարտ կերպով ազատեց Լուիի ձեռքերից, քնքշութեամբ և գգուանքով ինչպէս մայր, սրբեց նրա արտասուքը, յետոյ վերկացաւ տեղից, յենեց նրա թեկին և երկոքեան էլ՝ երջանիկ ու հանգստայած՝ հանդարտ քայլերով դիմեցին դէպի դղեակ:

Ի.

Լուի Էրօ Գանդոնի և օր. դը-Գրաւիլի հարսանիքը շատ նպաստաւոր պայմաններին մէջ կատարեց, Պառաւ Էրօն չափազանց ուրախ էր. իսկ հարսնացուի կողմից ոչ

ոք զանգատելու առիթ չունէր, որ աղնատոհմ աղջիկը, թէ և և աղքատ, գնում է մի հասարակ, բայց հարուստ արհեստաւորի ժառանգորդին:

Ֆէնց առաջին օրերից Ֆեդինէն ի նկատի ունենալով այն հասարակական դրութիւնը, որի մէջ դուրս էր ինքը, այնպիսի մի բիւջէ սահմանեց, որի շնորհիւ կարելի էր վարել նոյն կեանքը ինչ որ առաջ էր—առանց ծախսերի գումարն աւելացնելու: Նա իր խելացիութեամբ զարմացրեց ածուսնուն և տիկին Էրօին, որ երբէք չըգիտէր հաշիւ ասած բանը:

Լուի կարծես ուրիշ մարդ էր դարձել. նա սաստիկ սիրում էր կնոջը և նրան հաճելի լինելու համար աւելի եռանդով սկսեց գործել: Էմիլին զարմացած էր. նա Լուիին այսքան երկար կապելու անընդունակ էր համարում: Ֆեդինէն հրաշք էր գործել:

Լուի նորոգեց իր հին ծանօթութիւնները, նոր ծանօթութիւններն էլ հաստատեց և այսպէս ձմեռն անցաւ հիւրասիրութիւնների և երթևեկութիւնների մէջ: Նա շատ սնապարծ էր՝ և հպարտանում էր այն տպաւորութեամբ, որ դորժում էր Ֆեդինէն բոլորի վրայ իր երջանկութեամբ, գեղեցկութեամբ: Ֆեդինէն շատ մօտիկ ուսումնասիրեց իր մարդու բնաւորութիւնը և հասկացաւ թէ որքան մեծ ազդեցութիւն ունէր Ֆոցիա այդ ընկճող բնաւորութեան վրայ և ուրախ էր, որ այդ բարեկամը այլևս չէր յաճախում իրանց տունը. նա խոյս էր տալիս Լերբեուլլէներին յաճախելու, վախենալով մի գուցէ նրան այնտեղ հանդիպի: Սակայն դա աւելորդ զգուշութիւն էր. Անտուան ինքն էր հեռանում մինչև մի քանի րոպէ, երբ տեսնում էր Ֆեդինէին: Դէպքը նրան բոլորովին հանգստացրեց. Ֆոցիա բոլորովին անսպասելի կերպով—Լերբեուլլէի հետ գնաց երկարատեւ ճանապարհորդութեան: Սեր-Ջեմս իր մի նոր գնած շոգենաւով տանում էր Լերբեուլլէին և Ֆոցիային ճանապարհորդելու Միջե կրական ծովի ափերով: Նրանց հետ էր և տիկին Օլիֆոն:

Ֆեդինէն փաշտում էր հասարակութեան մէջ իր չաջողութիւններով: Նա բոլորովին հանգիստ էր, մի հանգամանք, որ հեշտութեամբ կարելի էր նախատեսել—ստիպից նրան մի առ ժամանակ դադար առնել տանը: Լուի բոլոր երեկոները անց էր կացնում նրա մօտ, և երբ, վերջապէս Ֆեդինէ պարզեց նրան մի արու գաւակ—նա կատարելապէս երջանիկ էր զգում իրան և ուրախութիւնից արտասուում էր:

Միւս օրը ընտանեկան բժշկի խորհրդով վճռեց, որ Ֆեդինէն ինքը պիտի կերակրէ իր որդուն: Լուիին այս վճիռը դուր չեկաւ, որովհետեւ ստիպւած էր հեռանալ կնոջից և խզել այն կապը, որ նրանց երկուսի երջանկութեան գրաւականն էր:

Սա Ֆեդինէի առաջին, գուցէ և միակ, սխալն էր: Չընայելով իր դատողութիւնների ճշտութեան, նա տակաւին անփորձ էր: Օգոստոսի վերջերին, երբ գործարանում աշխատութիւնները պակասում էին և Լուիի ներկայութիւնն այնքան էլ կարեւոր չէր, Ֆեդինէն մի քանի շաբթով ուղեց տեղափոխւել Բուսսիզ:

Երիտասարդ ամուսինները երջանիկ էին դարձնալ տեսնել այն սիրուն անկիւնները, շրջել միասին այն բոլոր տեղերը, որոնք լի են թանգագին յիշողութիւններով:

և եթէ հեղինէն կարողանար այս՝ մաքուր բարոյական վայելչութիւնները լրացնել իր երիտասարդ, եռանդոտ ամուսնոյ երկրաւոր և բնական պահանջներն ևս կատարելով, այն ժամանակ ի հարկէ, նա նրան կըկապէր իրա հետ այնպիսի կապերով, որոնց դժւար կըլինէր լուծել։ Սակայն հեղինէն մշտապէս հիացնելով նրան իր գեղեցկութեամբ և խելքով, գրգռում էր միայն նրա կիրքը առանց չափուրդ տալու։

Լերեբուլլէ վերագառնալով Արեւելքում կատարած ճանապարհորդութիւնից, մեծ հմտութեամբ և եռանդով նորից կարգի բերեց իր կանգ առած գործերը։

Իսկ ինչ վերաբերում է Ֆոցիային, երբէք նա այնքան դողդոց չէր ձգել հասարակութեան մէջ, ինչպէս այդ արաւ նա առաջին երկու շաբաթը, երբ վերադարձել էր Ֆրանսիա, հեռու ճանապարհորդութիւնից։ Կարծես նրա մէջ մի ինչ որ սատանայական ոյժ էր բոյն դրել։ Նա ահագին աղմուկ բարձրացրեց հասարակութեան մէջ գերմանացի հարուստ սեղանաւոր բարոն Օպպերգերի կնոջ հետ ունեցած ինստրիգլների շնորհիւ և երբ լրագիրները սկսեցին խօսել դրա մասին, նա իր հակառակորդներից երկուսին մենամարտութեան հրաւիրեց և սպանեց տեղն ու տեղը։ Ձիարշաւում առաջին մրցանակը նա տարաւ։ մի անգամ ամբողջ գիշեր բանկ խաղաց և տարաւ 140 հազար ֆրանկ, որոնք չաջորդ օրը բաժանեց բարեգործական հաստատութիւններին, մի խօսքով՝ շարունակ մի ամիս խօսակցութեան առարկան նա էր բոլորի բերանին։

Սակայն մի անգամ հէնց այս չաջորդութիւնների ժամանակ, Լերեբուլլէ երեկոյեան դնաց նրա մօտ և առանց իմաց տալու ներս մտնելով տեսաւ, որ պահաւորակի վրայ

պառկած է և լաց է լինում։ Անտուան ինքն իրան իսկոյն շտկում է, սկսում է կատակներ անել, ասում է, խօսում է Լերեբուլլէի հետ, գործի վերաբերմամբ բացատրութիւններ, խորհուրդներ է տալիս, սակայն դրանից չետոյ նա նորից փակում է և այլ ևս երևան չէ գալիս, տխրութիւնը նրան պատում էր։ Մի անգամ Լերեբուլլէ առաջարկում է նրան Էւրիօ գնալ լինում են նոյնպէս և տիկին Օլիֆոն և սեր Ջեմս, այդպէս էր ցանկացել Դիանան, բայց Էմիլին մերժեց ընդունել նրան Էւրիօյում—վերջապէս հաջրը և աղջիկը համաձայնութիւն են կապացնում, որ տիկին Օլիֆոնի այնտեղ եղած ժամանակ—Էմիլին՝ գնաց տ։ Երօի մօտ ապրելու մի երկու շաբաթ, դէպքը Էմիլիային միջոց էր տալիս վերանորոգել Բուասիդից քիչ հեռու գտնւած ծխական եկեղեցու պատի նկարները։

Հէնց այն օրը, երբ օրիորդ Լերեբուլլէ սկսեց իր աշխատութիւնները, սենատորի մօտ եկան տ. Օլիֆոն, սեր Ջեմս, Ֆոցիա և մի քանի ուրիշ մարդիկ, որոնք ամենայն օր ժամը երեքին զբօսնելու էին գնում շրջակաները։ Դիանա գիտմամբ մօտենում էր երբեմն Բուասիդին և իբրև բազէ պտոյտ էր գալիս որսի գլխին։

Մի անգամ խումբը անցնում էր եկեղեցու մօտով։ Ջատ շոք էր։ Տիկին Օլիֆոն առաջարկեց չազդեցնել իրանց ծարաւ մօտիկ գեղեցիկ հիւրանոցի մէջ։ Ֆոցիա ցած իջաւ ձիուց, իջեցրեց նոյնպէս և տիկին Օլիֆոնին և բոլորն էլ նստեցին զբօսարանի թանձր շաբում։ Հինգ րոպէ՝ չանցած՝ նրանց մօտով անցաւ մի ուրիշ կառք և կանգ առաւ եկեղեցու զլխաւոր մուտքի մօտ։

Արարունի

(Կրօնական)

Նստակներ Պարսկաստանից

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԻՈՐԾԸ ՄԵՋԱՆՈՒՄ

Աշխատութիւնն ու գիտութիւնն են այսուհետեւ աշխարհիս տէրերը։

Դ. Մալաւանի

Գ.

Մի սգեղ եւույթ

Բարեկամ!

Նախորդ երկու նամակներովս ես նկարագրեցի քեզ մի թռուցիկ ականարկով մեր Պարսկահայ գիւղացու և քաղաքացու կրթական վիճակը առանձին—առանձին։ Այժմ, այդ նկարագրութիւնը կատարեալ անելու, քեզ ճիշտ դադարաւոր տալու համար ստիպւած եմ մատնացոյց անել այստեղ և մի տղեղ երևույթ, որ նկատելի է մեր կրթական—հասարակական գործում ընդհանրապէս։

Ջանազան տնտեսական և քաղաքական անդիմադրելի հանգամանքների պատճառով այն երկրներում, ուր չըլաչ կանոնաւոր օրէնք, սիստեմական կառավարութիւն, ուր հասարակ ժողովրդի—մասսայի մտաւոր մակերևոյթը ոչ բաւարար, համեմատաբար ստոր աստիճանի վրայ է գտնւում, որի պատճառով է անհատի ու ժողովրդի անհատական ձայնը, կամքը ոչ մի ներգործական դեր չեն կատարում իր իսկ սեփական գործերի մէջ։ մի խօսքով ուր տիրապետում է դեռևս խաւարը,—ահա այդպիսի երկրներում բուն ժողովրդական մասնակցութիւնը մի գործի մէջ կառավարող շրջաններից մերժում է։ Եթէ մէկը չունի հարստութիւն, բարձր դիրք և հռչակ, նա չունի ձայն ոչ մի տեղ։ Նրան արհամարում, դատաստանատներից վճռում են։ Նա իրաւունք չունի բողոքելու իրան եղած գրկանքների, անիրաւութիւնների համար, նրան

կըծեծեն, կըհաչհոյեն, կըբանտարկեն, տուգանքներով կըկեղծեն և բաց կըթողնեն, իսկ նա չի կարող ձայն ու ծպտուն հանել, որովհետև լսող չըլաչ, արդարադատութիւն գոյութիւն չունի։ Նա սուտ է ասում, այդպիսի բան չի կարող տեղի ունենալ, որովհետև բողոքողը, զրկուողը, կեղեքողը աղքատ է, փող չունի, ուրեմն ձայն չունի, խելք չունի, իրաւունք չունի և դժբախտ ժողովուրդը իր նիւթական աղքատութեան պատճառով աղքատ է համարւում և ձայն բարձրացնելու, բողոքելու իրաւունքով։ Ահա այդպիսի կացութեան մէջ անպաշտպան ժողովուրդը ականաչից դիմում է հարուստներին,—փող, դիրք, հռչակ և հետևաբար խելք ու ձայն ունեցողներին։ Այդպէս է բոլոր, բոլոր գործերում։ և՛ հասարակական, ժողովրդական և կրթական, ազգային, և՛ մասնաւոր, անհատական գործերում։

Բացի այդ՝ կայ և մի այլ հանգամանք, որ ոչ պակաս նպաստում է ժողովրդական գործերի ղեկավարութեան մի երկուսի ձեռքն անցնելուն, այն է՝ հասարակ ժողովրդի միշտ տրևտեսական հոգսերով զբաղած լինելը, որով շաբաթւայ մէջ մի րոպէ ազատ ժամանակ չէ ունենում ընդհանուր շահերով և գործերով հետաքրքրելու, թէ և դժբախտաբար իսկի հասկացողութիւն էլ չունի հասարակական կեանքի բարդ երևոյթների մասին։ Այսպէս թէ այնպէս ժողովուրդը իր գործերի ղեկը յանձնում է վաճառականներին ընդհանրապէս, որոնք ամբողջ կարծիքով ունին անհրաժեշտ ձեռնհասութիւնը, խելք և ձայն՝ ազգային գործերը կառավարելու համար։ Եւ ահա այդպիսով մեր քիչ-շատ աչքի ընկնող վաճառականները հանդիսանում են և իբրեւ ազգային գործիչ, հոգաբարձու, որոնք ի պատիւ իրանց, պէտք է ասել, բաւական չափով առաջ են տանում դպրոցների տնտեսական բաժինը։ Բայց ինչո՞ւ չպիտի կարողանային առաջ տանել, քանի որ դա անմիջական կապ ունի իրանց մասնագիտութեան հետ։ Սակայն որչափ անտանելի, ինքնահաւան և կամայական են նրանք այնպիսի խնդիրներում, որոնք բարձր, շատ բարձր են իրանց հասկացողութիւնից, ըմբռնողութիւնից։ Բայց արի ու տես, որ այդ parvenu — ները, կրթութիւնից, զարգացումից զուրկ այդ գերամեծարները չեն ուզում զիջումն անել, տեղի տալ, այլ պահանջում են անպայման հպատակութիւն իրանց իշխանական կամքին, քմահաճոյքին և տգիտական տաքտիկային։ Ո՞վ է այն ջահել ուսուցիչը, տեսուչը, որ համարձակում է չըխոնարհել իր բազմափորձ խելքի առաջ։ Նրանք բացի այբուբենի սովորեցնելուց՝ ուրիշ ոչ մի բանի պէտք չեն, թող հլու հպատակւեն և իրանց գործերին նայեն։ Իսկ եթէ նրանցից մէկն ու մէկը կը համարձակւի մի ինքնուրույն, առողջամիտ և դրական գաղափար յայտնել կամ փոքր ինչ կծու նկատողութիւն անել հասարակական գործերի մէջ տիրապետող սխալ, մոլար ուղղութեան և ընթացքի մասին, այդ ժամանակ կը միջանցի ամբողջը մի նոյն ուղի, ղեկավարող շրջանները լցելով վաշտադաշտութիւնով՝ ինկելիզիակաւ ատեան

կրկազմեն և եղեռնագործին (իրանց խօսքով), քրէական անբաւելի յանցաւորին կը դատաւարտեն... Բարոյական և տնտեսական մահաւան։

Այդպէս, միապետական անսանձ կամայականութեան պատճառով մեր հասարակական ղեկավարների մէջ, ամեն մի ազատ, բարոյական շարժումն ցոյց տուող, ամեն մի անկախ ու համարձակ, անվեհեր կարծիք յայտնող դատաւարտում է խեղդելու, մեռնելու բարոյապէս, որով և ոչ մի թարմ ձեռնարկութիւն չէ կարողանում աջակցութիւն գտնել և առաջ գնալ, որովհետեւ աղայականութիւնը իր մեռել աշունչ դրոշմով արգելում, խափանում է այն կենսունակ ոյժերի առաջխաղացութիւնը, որոնց կորովից, եռանդից ու նպաստամտոյց լինելուց է կախած բարոյական շարժման ընդարձակելը։ Aut caesar, aut nihil! կամ պէտք է ամեն բանի մէջ «ազգային ջոջեր» ունենան իրանց իշխանական մատը և կամ հակառակ դէպքում ոչինչ չէ կարող նախաձեռնել ու առաջ գնալ և եթէ կարողանայ էլ մի առժամանակ մի կերպ պահպանել իր գոյութիւնը, կողմ ի առաջ սողալ, շուտով էլ ի կոխան կը լինի բիրտ, կոպիտ բնաւորութիւններ ի տէր մարդկանց վաշտադաշտութիւններից։

Ահա այդ իսկ հանգամանքների շնորհիւ, մեր երկրում եղած ազնիւ և գործին նւիրած ինտելիգէնտ անգամ յուսահատում է և ամեն բան միանգամայն այլ ևս երեսի վրայ է ձգում։

Մեր հասարակական գործերի մէջ համարեա ամենատղեղ երևոյթն է այդ։

(Վերջը միւս անգամ)

Գ Ե Ղ Ա Ր Ի Ն Ս

Նկարչութիւն, քառանկ

Այվազովսկու նկարահանողէն Բագում

Նոյեմբերի 5-ին այստեղ բացւեց հռչակաւոր ծովանկարիչ Այվազովսկու նկարահանողէնը։

Իբրեւ մեծ մասնաւոր սրահ՝ չարմար էին դառնել քաղաքային մեծ այգու ամառանային կլոբի դահլիճը, սակայն

պէտք է ասել թէ այդ դահլիճը մասամբ անչարմար էր, մասնաւորապէս պիտի մի նկարչական ցուցահանդիսի համար՝ որովհետեւ իւրաքանչիւր նկար միւսնոյն տեղում այն հեթեկսը չի ունենում ինչ որ մի ուրիշը, և դրա համար է որ շատ անգամ լոյսի անհաւասար ուղղութիւնից նկարը կորցնում է իր բերելույթ կենդանութիւնը։

Նկարները, մեծ թէ փոքր դասաւորւած են սեւ կտաւի ֆոնի մի մեծ շրջանակի մէջ, որոնց թիւը քսանեւեօթի կը հասնի։

Աչքի են ընկնում մեծ նկարների մէջ յայտնի «Նիպագուայի ջրեւիճ»։ Հանճարի այդ հսկայ արտադրութիւնը, ինչպէս չիշեցի, կորցրել էր իր էֆէկտը՝ անչարմար լոյսի և դասաւորութեան պատճառաւ։ Նկարը կիսով չափ գրեթէ ծածկւած էր իր շրջանակի թողած ստւերով, այնպէս որ շատերին թւում էր թէ՛ որեւիցէ կերպով վնասւած է նկարը։

Մեծ նկարների մէջ աչքի էր ընկնում և «Բայրընի Վենեթիկ մուսք» — ս. Ղազարու միաբանները դիմաւորելիս։ Չէ կարելի որ հանդիսատեսը, հիացումից փոքր ժամանակ անշարժ չըմնայ, հանճարի այդ գործի առաջ ներկոյցեան մօտ հեռաւոր մշուշապատ Վենետիկի վրայ կօբայլային կապուտ մի երկին՝ որ սպիտակ ամպերով տեղ տեղ պատառւած է։ Օդը խաղաղ, արեգակը ամպերի ետեւ թաքնւած, ծովն էլ լուռ և անշարժ։ Կարծէք ամբողջ բնութիւնը լուրթեամբ իր յարգանքն է մատուցանում մեծ բանաստեղծին։ Հեռուն՝ նաւերի խմբակները և կոնդոլները մի շատ հետաքրքրական հեռանկար (պեռուպեկսիւ) են կազմում։ Այս նկարը իսկապէս գեղարւեստական մի հրաշալիք է, որը գնահատւած էր, ինչպէս և «Նիպագուայի ջրեւիճ» 2500 թուրքի։ Սրանց կարգին է պատկանում և մի այլ մեծ նկար։ Մա՛ծովեզրեայ մի խիստ մշուշապատ լայնարձակ մի տեսարան է ներկայացնում։ Այդ մշուշի ետեւ ծածկւում են մի քանի նաւերի խմբեր, ցոյց տալով միայն իրանց աղօտ ըստւերները, Իսկ ձկնորսների մի խումբ ծովափում մի բարձրաւանդակի վրայ նստած բղաւում են իրանց ընկերներին, որոնք մշուշի մէջ կորած, հետքերն են հազիւ է նշմարւում։

Իսկ մնացեալ միջակ և փոքրադիր նկարներն մասին կարելի է մի դադափար կազմել մեծ վարպետի միւս գործերից:

Նկարահանդէս յաճախող այցելուներն թիւը քիչ չէ և մասնաւորապէս Բագուայ համար գոհացուցիչ պէտք է համարել, քանի որ այստեղ աշխատելու և փող դիզելու զգացումը ուրիշ շատ զգացումներից բարձր է համարւած...

Մինչև ցարդ գնւած նկարների թիւը մօտաւորապէս տասնի է հասնում, որոնց մէջ է գտնուում և «Նիագարայի ջրւեմը»:

Ցանկանալի է, որ բազմեցի հայ հարուստներն, իրանց շքեղ դահլիճները այս հայազն հանճարի գեղեցիկ նկարներով զարդարէին, որոնց նիւթական արժէքը՝ անշուշտ մի մեծ նշանակութիւն չունի համեմատած արւեստի սքանչելի կատարելութեան հետ:

Նկարիչ Միքայէլ ԼԵՒԻՏԵՆԿԻ
Բագու

Հայկական ներկայացումները Բագուում

Նոյեմբերի 10-ին խաղացին Ս. Կալինին «Կրէյնսկու հարսանիք» 3 գործ. կոմեդիան, թարգմ. պ. պ. Աբէլեանի և Արաքսեանի: Վերոյիշեալ կոմեդիան թէ իր կրթիչ բովանդակութեամբ ու իմաստով և թէ խմբի յաջող խաղով հասարակութեան վրայ շատ լաւ տպաւորութիւն թողեց: Ամենից յաջող էին պ. Պետրոսեան (Կրէյնսկի) և պ. Աբէլեան (Բասպլիս), որոնք իրանց տիպիկ խաղով ու նաև շատ լաւ յաջողած գրիմներով մեծ բաւականութիւն պատճառեցին ներկայ եղողներին: Միւսներից էլ լաւ էին պ. Ստեփանեան (Մուրմիսկի) և տ. Մելիքեան (Լիսոյկա): Վերջը տրւած «Օսկան Պետրովիչը դոկտօրում» կատակերգութիւնն անցաւ թույլ:

Նոյեմբերի 13-ին կայացաւ վաղուց սպասուած պ. Յովհաննիսեանի դերեր: Ցիրկի թատրոնը գրեթէ լի էր հասարակութեամբ, որ լարւած հետաքրքրութեամբ սպասում էր խաղին: Պ. Յովհաննիսեանը իր գէթիւտի համար, ինչպէս առաջ էլ գրել էի, ընտրել էր Ա. Դիւմայի «Բիւն» յայտ-

նի կոմեդիան: Պ. Յովհաննիսեանը դեռ բոլորովին երիտասարդ, 25 տարեկան, աւարտել է Մոսկւայի դրամատիկ կուրսերը ոսկէ մեդալով, առաջնակարգ վկայագրով և քննութեանը խաղացել է «Համիս»: Ուսման ծախսը հոգացել է բազմեցի յայտնի հարուստ բաւեգործ միլիոնատէր Հաջի Զեյնալ Աբդին Թադիւնը՝ ի խրատ եւ խայսառակութիւն սեղացի հայ հարուստների...

Պ. Յովհաննիսեանը այդ երեկոյ էր խաղով ցուց տւեց, որ ուսումնասիրել է իսկապէս շատ լուրջ կերպով բեմական արւեստը. մենախօսութիւնները, դիմախօսութիւնները, ձևերը կատարում է օրինակելի, մտածած, չափած ու ձևած, մանաւանդ շատ լայնորում է դերասանին դերասանութիւնը առողջանութեան, տրամաբանական շեշտերի, կամ մի խօսքով ասած «սօրի» տեսակէտից, թող միւսները օրինակ առնեն թէ ինչպէս պէտք է դերը արտասանեն կամ արտայայտեն իբրեւ «ДЕЛАМАИЯ». Ի հարկէ. մենք չենք կարող և հարկաւոր էլ չէ մի դերասանի, որ առաջին անգամն է բեմ դուրս գալիս, այն էլ այնպիսի պատասխանատու դերում, համեմատել անմահացած դերասանների խաղի հետ, քանի որ դեռ նրա խաղը, ինչպէս դարձան նորաբողբոջ ծաղիկը, զուրկ է մեծանուն դերասանների խաղի հանճարեղ փարթամութիւնից ու վեհութիւնից, սակայն պ. Յովհաննիսեանը իր խաղով ոչ թէ փչացրեց, այլ ընդհակառակը, սպասածից էլ լաւ տարաւ դերը: Այժմ մեզ մնում է ուրախանալ, որ մեր խմբի մէջ կայ մի այդպիսի ոյժ, որ ժամանակի ընթացքում ստեղծելով իր համար որոշ ռէպերտուար, մշակելով իր ձայնը, շարժումները ու բեմական փորձառութիւն ստանալով ապագայում առաջնակարգ ոյժերից մէկն է դառնալու:

«Բիւն» դերը դերասանը խաղաց ոչ հաւասար ոյժով, վերջին գործողութիւններում խաղը թուլացաւ, պանդուխտի մէջ լորդին նախատեսիս նրան աւելի կը յաջողէր, եթէ բեմի վրայ քայլելը աւելի ծանր ու վեհ լինէր, քան արագ, ձայնը տեղ տեղ պէտք է շատ զօրեղ հնչէր, սակայն թույլ էր, ինչպէս երկրորդ գործողութեան մէջ, Խորհուրդ ենք տալիս աւելի նուրբ գրիմներ անել ու խուսափել սղմած շոր հագնելուց:

Ա. ՆԱԳԱՐԵՔԵԱՆ

Զեմբէրլէնի հառը

Լէյստէրում Զեմբէրլէն մի ճառ խօսեց, որի մէջ ապացուցանում է, որ Տրանսուալի հետ պատերազմը ամենամեծ պատերազմն է, որ այժմեան սերունդը տեսել է: Եթէ վաղը Տրանսուալի և Օրանժեան հանրապետութեան վրայ ծածանւէր բրիտանական զրօշակը, — միակ հետևանք կը լինէր լաւ կառավարչութեան և արդարութեան տիրապետութիւնը, որոնց ծաղկման մէջ Անգլիան կը մասնակցէր ձեռքի տւած ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհի հետ: Օտարերկրեայ քննադատները խօսում են ագահ և չափը տակիչ պատերազմի մասին. նրանք չեն ճանաչում ոչ Անգլիան, ոչ այն հիմունքները, որոնցով նա երբէք դրամական բարիքներ չէ պահանջում իր կոլոնիաներից: Անգլիան պատերազմում է արդարութեան, ազատութեան և դէպի հանդիսաւոր կերպով կապուած պաշտանակիրը շարժանքով վերաբերելու համար թագուհու ծառագոյն իշխանութեան դէմ ոտնձգութիւններին դիմագրելու նպատակով և մեր հաշրենակիցներին անարդարութեան դէմ պաշտպանելու համար: Զեմբէրլէն ապա ասում է. «Տրանսուալի մասին խօսում են որպէս մի թույլ պետութեան մասին: Այն բուպէին, երբ պատերազմն սկսեց, Տրանսուալն ամենագորեղ պետութիւնն էր Հարաւային Աֆրիկայում: Անգլիան ստիպւած է տեղափոխել իր զօրքերը 6000 մղոն ճովով. իսկ յետոյ 1500 մղոն ցամաքով. այդպիսի հանդամանքներում պէտք է հանգստութեամբ հետեւել պատերազմական անցքերին, պատրաստել պարտութիւններին, չը չափազանցել չաղթութիւնները և հաստատ հաւատով սպասել պատերազմի վախճանին»: Ճառի ընթացքում Զեմբէրլէն չի շեղուց, որ Աֆրիկայի հարաւում գործի թիւը շուտով կը հասնի մինչև 90,000 մարդի: Ապա պաշտպանելով կառավարչական քաղաքականութիւնն իր մանրամասնութիւնների մէջ, հետեւեց վերջում ասաց. «Ինչ վերաբերում է ապագային, կառավարութեան վարմունքը կը պայմանաւորուի յայտնի, և ոչ բժախնդիր հիմքերով: Բօէրները

իրանց սեպհական ընթացքով կատարելապէս նոր դրութիւն ստեղծեցին, պատուեցին պայմանադիրը և մեր ձեռքը տուեցին *tabula rasa*, որով կարող ենք գրել, ինչ կամենում ենք: Իւրաքանչիւր կառավարութիւն, որ հանրապետութիւններին նորից հաւաքութիւն կը տար վերսկսել ինտրիգները տիրապետող պետութեան դէմ, կը դաւաճանէր պետութեան շահերին: Երկու կէտերում ևս, Սուդանում և Հարաւային Աֆրիկայում, էս յոյս ունեւ, ապագան կարգարացնէ այն գոհերը, որ մենք պէտք է բերենք:

ԲԱԼՖՈՒՐԻ ՃԱՌԸ

Պաշտօնական ընկերութիւններին ժողովում Բալֆուր ընդդիմախօսեց օտար լրագրողներին յայտնած այն կարծիքներին, իբր թէ Բրիտանիան այս պատերազմը մղում է՝ ոսկու հանքերին տիրանալու նպատակով: Այսպիսի մեղադրանքները բացատրում են կամ ատելութեամբ կամ աններելի տղիտութեամբ: Բալֆուր մերժելով մերժում է, որ Անգլիան դրամական նպատակների հետեւիս լինի, և չի շեցնում է, որ ահա հարկւր տարի է որ զաղթականութիւններից հարկ չէ վերցնում յօգուտ մայր երկրի:

Ապա Բալֆուր շարունակեց, թէ ծիծաղելի կը լինի համեմատել Տրանսուալը Իրլանդիայի հետ: Այն ժամանակ, երբ Իրլանդիայում տեղի ունի ժողովների անսահման իրաւունք, և նա վայելում է պարլամենտում ամենալայն ներկայացուցչութիւն, Տրանսուալում օտար երկրացիք չեն վայելում ոչ ժողովներ կազմելու իրաւունքը և ոչ էլ պարլամենտում ներկայացուցիչ ունենալու իրաւունքը, լինելով միևնույն ժամանակ ծանրաբեռնաւած ամենաճանր հարկերով: Անգլիան չէ կարող թոյլ տալ, որ նրա սեպհական պետութեան մէջ, նրա պաւակների հետ վարեն իբրև հպատակ արարածների հետ: այդպիսի դրութիւնը չէ համապատասխանում երկրի պատւին և արժանաւորութեան, կամ միևնույն սպիտակ ցեղի, միևնույն արեան պատկանող մարդկանց շահերին կամ, վերջապէս, հէնց իրան՝

սպիտակ ցեղի շահերին: Ամբողջ Աֆրիկան կը հերքէ այն պնդումները թէ պատերազմը առաջ բերեցին անգլիական պետական գործիչները: Մինչև վերջին րոպէն Տրանսուալին հաւաքութիւն տուեց խոստովել պատերազմից. բաւական էր, որ նա օտարերկրացիներին ընտրողական իրաւունք տար: 1896 կամ 1897 թիւն Անգլիան առաջարկեց Տրանսուալին՝ ապահովել նրա անկախութիւնը, բայց այդ առաջարկութիւնը մերժեց արհամարանքով պրէտորիական կառավարութեան կողմից: Հոետօրը կարծում է, որ երբեք հանրապետութիւնների կողմից յայտարարած պատերազմը ամենն ինչ յուսահատական կռիւ չէ ազատութեան համար, այլ Կրիկերի տիրապետական ձգտումն է: Նրանց յայտնի դարձաւ, որ պատերազմը մինչև այժմ չը տեսնուած զինուորական արշաւանք կը պահանջէ և որ նրանք ունեն ամենաաջող ռազմական դիրքեր: Այդ բանը, բարեբախտաբար, սուտ ենթադրութիւններ դուրս եկան: Նրանք յոյս ունէին Եւրոպայի միջամտութեան վրայ, և ի դուր էին սպասում, թէ կուսակցական երկպառակութիւններ կըսկսեն Անգլիայի մէջ, ու շարունակեցին չառնելով բոլորովին, որ կուսակցութիւնները կըմիանան անմիջապէս, հէնց որ կայսրութեան շահերին վրտանդ սպառնալ: Այժմ ժամանակ չէ նախագուշակել ապագան, կամ քննութեան առնել անհրաժեշտը՝ պատերազմի աջող ելքի համար, սակայն ոչ մի դէպքում մենք թոյլ չենք տալ, որ մեր շրջանում ծնունդ առած և մեր ստեղծած հասարակութիւնը այնպէս աճէ, որ օգուտի շնորհաւ ազատութիւնից միայն նրա համար, որ երկիրը դարձնէ մի զինուորական բանակ, որի զէնքը ուղղած պէտք է լինի մեզ դէմ: Ինչ յայտնի չէ, թէ արդեօք երկար կը շարունակուի այդ վէճը, բայց ես գիտեմ, թէ ինչպէս կը լինի նրա ելքը: Երբ կը հասնի ժամանակը վճռելու այն հարցը, թէ ինչ քաղաքականութեան պէտք է հետևեն յաղթողները, յոյս ունեմ, որ մենք չենք մոռանալ այն մեծահոգութիւնը, որ վայել է մեզ, իբրև նախնոյն, բայց, միւս կողմից, ի նկատի կառնենք, որ վերջին երկու ամսուայ միջնադէպքերը, չը պէտք է կրկնեն:

Վերջը Բալֆուր գովեց Աֆրիկայում կուող զինուորներին և յոյս յայտնեց որ շուտով խաղաղութիւն կը հաստատուի, որի հետեւեք այն կը լինի, որ երկար ժամանակ խաղաղութիւնը կը տարածուի Հարաւային Աֆրիկայում բնակող զանազան թշնամի տարրերի մէջ:

Իշխան Կառավարչապետի կարգադրութեամբ «*НОВ. ОБОЗ.*» լրագրի Հրատարակութիւնը դադարեցրած է 8 ամիս ժամանակով:

Ս Ա Հ Ո Ղ Ժ Ա Մ Ե Ր

— Ամսոյս 14-ին Մուր-Թագուհի Մարիա Ֆեոդորովնայի ծննդեան տարեդարձին կատարուեցին Սիօնի, Վանաց և միւս գաւառութիւնների տաճարներում հանգիստւոր մաղթանքներ: Քաղաքը զարդարւած էր դրօշակներով, երեկոյեան մեծ փողոցներում լուսավառութիւն կար: Թատրոններում ներկայացման սկզբին երգւեցին ազգային հիմնը՝ *Ցեք, պաւստինա զկայսու*:

— Աշունը շատ վաղ սկսեց մեղանում և այժմ կատարեալ ձմեռ է: Անդրկովկասի շատ տեղեր վաղուց ծածկւած են ձիւնով: Տարափոխիկ հիւանդութիւնները մի կողմից, մթերքների թանկութիւնն էլ միւս, աւելի են զգալի դարձնում խեղճերին ձմեռն արհաւիրքը:

— Թիֆլիսում մի կին, *Մաւիկի* ասելով, երեք աղջիկ է ծնել օրերս, որոնցից մէկը մի քանի ժամից յետոյ մեռել է, միւսները կենդանի են:

— Միւսիստրութեան մէջ խնդիր է յարուցւած, որ հայաբնակ Բաղաբենի Բաղաբային խորհրդարանում իրաւասունների թւի մի երրորդը ռուս լինի:

— Անցեալ կիրակի երեկոյից թէ քաղաքում և թէ մանաւանդ Բագուում յանկարծ բարձրացաւ հիւսիսային քամի, հետը բերելով բուք ու բորան: Խորտակւած են երկաթուղու գնացքներ, շատ տներից քամին տարել է տանիքներ, քանդել շէ:

նութիւններ, ծառեր է արմատանիլ ա-
րել: Բագուն ծածկել էր ձիւնով և այն-
պիսի մի սառնամանիք էր, որ հազիւ է
լինում թիֆլիսում և Բագուն ձմեռան
մէջ ամենադժուար օրերին:

— Ֆինանսների մի խտրութեան մէջ
խնդիր է յարուցած քաջանելու լուսաւո-
րութեան համար գործածուող կերտիւնի
ակցիոնը և կատարելու պէտք վերացնելու
աքցիոնն այն կերտիւնի, որ գործ է ած-
ւում կերտիւնի շարժիչների համար:

— Թիֆլիսի քաղաք. խորհուրդը որո-
շել է 6,000 ռ. տալ ինժեներ պ. Լիւնդէ-
յի, որ յանձն է առել ուսումնասիրել և
միջոցներ ցոյց տալ քաղաքում ստացուող
ջուրն աւելացնելու և նոր ջրանցքի
ծրագիր կազմելու:

— Թիֆլիսի քաղաքապետ պ. Գ.
Եւանգելեանը քաղաքային խորհրդին
առաջարկում է մի ընդհանուր գործա-
յիւր մասնաժողով հիմնել կատարելու
համար քաղաքին նւիրաբերութիւններ
անող զանազան բարերարների կտակնե-
րը, ինչպէս և գործադրելու համար քա-
ղաքային խորհրդի այն որոշումները,
որոնք վերաբերում են դպրոցական աշա-
կերտներին թոշակներ ու նպաստներ
տալուն և բնակիչներին դժբախտ դէպ-
քերում օգնութեան հասնելուն:

— Գանձակի նահանգապետ գեներալ-
մայոր Կիրէեւը, երկու ամսւոյ արձա-
կուրդ ստանալով, նոյեմբերի 15-ին մեկ-
նել է Մոսկւա:

Ճանապարհ. հաղորդակցութիւն

Ճանապարհների հաղորդակցութեան
1900 թ. նախահաշուով, Թիֆլիս-Կարս-
Երեւանի երկաթուղու կառուցումը
շարունակելու համար յատկացւում է
2 միլիոն 265,000 ռ.: Իսկ ամբողջ
երկաթուղու կառուցումը նստելու է
7,765,000 ռ.:

Թափուղ սերելներ

Ռաշտում նոյեմբերի 4-ին, օրւայ
ընթացքով, հրդեհի զոհ են գնացել
1000 խանութներ, 12 քարւանսարայ,
3 մզկիթ, 2 բանկ: Վնասը հաշւում է
մօտ երեք միլիոն:

— Կ. Պոլսում վերջին օրերս կալա-
նաւորեցին տասն և եօթ թուրքեր,
որոց թւում մոլլա Զիա-փաշան,
շէյխ-իւլ-իսլամի բարձրաստիճան լիւե-
մը, ն. Նուպէս և հրապարակախօս ու
պետական խորհրդի անդամ Սալիկ բէյ:
Ազգաբնակութիւնը մեծ անհանգս-
տութեան մէջ է: Կալանաւորներին
տարան Երզրզ-Քեօշքի Երկու շաբթի
գումարեց արտակարգ դատարանը, որ
բաղկացած էր զինուորական մինիս-
տրից, թէղանօթածից զօրքի գրօս-
մէյստէրից, պետական խորհրդի նա-
խագահից և շէյխ-իւլ-իսլամից: Դա-
տարանը յանցաւոր ճանաչեց մեղա-
դրուողներին և դատապարտեց նրանց
մշտական աքսորի: Մի քանիսների
ասելով, մեղադրողները յարաբերու-
թիւն ունէին սուլթանի անդրանիկ
որդու հետ, որին սուլթանը շատ չէր
սիրում. ուրիշները ասում են — թա-
գաժառանգ Բէշաղի հետ, որի
նպատակն էր հեռացնել սուլթանին:
Երեք մեղադրեալներին երէկ տարան
նստեցնելու շոգենաւը, որ գնում է
հարաւային Ռաբիա: Ինչպէս լսել է
«Frankfurter Zeitung» լրագիրը,
անգլիական դեսպանութիւնը շրջա-
պատւած է այսօր առաւօտից լրտես-
ներով, որովհետեւ վախենում են, որ
Սալիկ-բէյ և ուրիշ թուրքեր կարող
են ապաստանել այնտեղ: Անգլիական
աղբիւրից հաղորդում են, որ զանազան
դեսպանութիւններ, որոնց թւում և
գերմանականը, միջնորդում էին մե-
ղադրողների օգտին:

— Սոլդերիւրիի առողջական դրու-
թիւնը շարունակում է լաւանալ.
առաջին մինիստրը դեռ չէ դուրս
գալիս տանից: «Times» լրագիր մէջ
հրատարակւած է Կոնստանտինից, նո-
յեմբեր 12-ից ստացած մի հեռագիր,
որ հաղորդում է, թէ Կապլանդիայի
կոլոնիայի 400 աֆրիկանդները,
որոնց թւում և Բարկի-Իստի քաղա-
քազուկը, միացել են բօէրների հետ,
որոնք գրաւել են այդ քաղաքը:

— Նապոնիան, որ Անգլիայի դաշ-
նակից է, պախարակում է նրա վար-
մունքը Տրանսալի վերաբերմամբ:
Նապոնական ազգեցիկ լրագրներից
մէկն ասում է, թէ այն հանգաման-
քը, որ Անգլիան զօրքեր է կենդրո-
նացնում հարաւային-Աֆրիկայում, կա-
րող է Ռուսիային տեղիք տալ օգուտ
քաղելու:

Սոցիալական

Բագու. Ա. Բ. Եթէ ամենայն ճշմար-
տութիւն հրապարակ հանէք, էլ քար
քարի վրայ չի կանգնիլ: Միշտ ար-
դարութեամբ չեն դատում, այլ
յաճախ գթութեամբ: Ոսկերեւանն
ասում է՝ ժամանակ խօսելոյ և ժա-
մանակ լռելոյ...

Ռոստով. Զ. Բ. Դասեր կարելի է յանձ-
նել: 3. Բ. -ի չքստացած №2-ը կրկին
ուղարկեցինք:

Խմբագիր հրատարակիչ

Տիգրան Նազարեան

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՐԻ ՀԻՄՆԻՄԱՆՈՅ
Բ. ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում եմ ամեն օր

բացի կիրակի օրերից:

Առաւօտները

Բ. Ա. Նաւասարդեան—11—12 ժ. վիրա-
բուժութեան, վնասեղան (սիֆիլիս) և
միզասեռ. հ.

Կ. Մ. Չիկովանի—9—10 ժ. ալի, ներ-
քին ներադային հ.

Զ. Ի. Բաբանասեան—11—12 ժ. Կ. հ.:
Ի. Փ. Պրոսպեկտ—12—1 ժ. ականչի,
կոկորդի, քի և կրծքի հ.

Ա. Պ. Կարապետեան—1—1½ ժ. ներքին
և երեսայնց հ.

Ա. Գ. Գուրգո—1½—2 ժ. ներքին և
միզասեղան հ.

Մեկուկները

Ի. Փ. Պրոսպեկտ—5—6 ժ.

Ա. Ն. Զպալովսկի—6—7 ժ. ներադային
(էրկոտարութեան), վնաս. և մորթի հ.

Բ. Ա. Նաւասարդեան—7—7½ ժ.

Տ. Ի. Բուդենկո հիւանդանոցում սիւնի-
կան և խոշորացուցական հետազօտութեան
ներ հանում մեղի, խիստ, առան, կարի
և այլն:

Վճար 50. Կ. չբաւորները ձրի, հա-
մախորհրդի (կոնսիլիումի) և օպերա-
ցիայի համար առանձին:

Օ. Տ. Առանիսակի—պարապրւմ հ օսնը
ծաղկահատութեամբ, բժշկական մարմնա-
մարզութեամբ և մարզելով. դիմել 11—1 ժ.
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ Նաւասարդեան

ԲժժԿ. ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Վերանորոգել է հիւանդների ըն-
դունելութիւնը բէի, կոկորդի, քի և
ականչի հիւանդութիւնների համար
իր նոր բնակարանում: Սոլովակ, Սեր-
գիւսկի փող., տ. Ծովիանովի 10—4

ЛУЧШИЯ СРЕДСТВА ДЛЯ ЗУБОВЪ:

ТИМОЛОВЫЙ ЗУБНОЙ ЭЛИКСИРЪ,

ТИМОЛОВЫЙ ЗУБНОЙ ПОРОШОКЪ

НО ТОЛЬКО

С.-Петербургской

ТЕХНО-ХИМИЧЕСКОЙ ЛАБОРАТОРИИ

Остерегаться подражаний!

Главный Складъ:

С.-Петербургъ, Коломенская, д. № 12.
Продается вездѣ. 1-6 м. 57103.

Ք Լ Ս Դ Ս Տ Ո Ն

Լ Է Օ Ի

Գրեն է 80 կոպ.

Դիմել՝ Тифлисі, контора общества изданія Армянскихъ книгъ (Лорисъ-Меликовская № 11) կամ Tiflis, (Russie), Société de la publication des livres Arméniens): Գրասենեակում վաճառում են ընկերութեան և այլ գրքերը: Յանկադողներին գրացուցակ ուղարկում է: 5-3

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ս Ի

Ս.Տ.Ր.Պ.Յ.Ս.Ի

Խ Ս Լ Ի Ֆ Ս Թ

Հրատարակութիւն

Հաւադ-հեգ Բալուդեանի

Ծախւում է Հրատարակչի մօտ
Փոստով Դ/վ. Большая Садовая,
д. Батырова.

Գրեն է 30 կոպ.

10-7

Հոյս սեաս

Հ Ի Ր Վ Ա Ն Զ Ա Դ Ի Ի

Ք Ե Օ Ս

վ Է Կ Բ

Գրեն է 1 ր. 50 կոպ.

Ճանապարհախառվ 1 ր. 75 կոպ.

Դրամաճառներին զեղջ.

10 մինչև 20 օրինակի համար	15 %
20 — 30 " "	20 %
30 — 50 " "	25 %
50-ից ավելի	30 %

Առանց ճանապարհաճախի

Դիմել. Վ. Գ. Բաքու. Типография
«АРОРЪ». 20-12

Հոյս սեաս

ՕՐԻՈՐԴԻ ԱԼԲՈՐԸ

Գրեն է 25 կոպ.

Դիմել՝ Баку, Абрамату Бабурьянц, Типография «Ароръ».

ԱՂԲԻՐԻ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

Պ. Պոռեանց

ՆՋԻՐԻ ՄԿՐՑՁՆՆՑ ՑՈՒՆԸ

Փառակազմ գինը 50 Կ.

ՆՈՐ! ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ! ՈՒՍԱՆԵԼԻ!

տների, հասարակութեանց և արդիւնաբերողների համար:
ԿԻՆԵՄԱՏՈԴՐԱՓՆԵՐ (կենդանի լուսանկար) կենդանի լուսանկարի լուսարգելի (էկրանի) վրայ վերարտադրելու, այսինքն շարժական պատկերներ:
ԿԻՆԵՄԱՏՈԴՐԱՓՆԵՐ, № 1. գինը 35 րուբլի, պատկերացնում է լուսարգելի վրայ 2 արշին մեծութեամբ:
ԿԻՆԵՄԱՏՈԴՐԱՓՆԵՐ, № 2. գինը 50 րուբլի, պատկերացնում է լուսարգելի վրայ 3 արշին մեծութեամբ:
ԿԻՆԵՄԱՏՈԴՐԱՓՆԵՐ, № 3. գինը 75 րուբլի, պատկերացնում է լուսարգելի վրայ, 4 արշին մեծութեամբ:
ԿԻՆԵՄԱՏՈԴՐԱՓՆԵՐ, № 4. գինը 100 րուբլի, պատկերացնում է լուսարգելի վրայ 4 1/2-5 արշ. մեծութեամբ:

Այս ապագադները լիովին փոխարինում են մինչև այժմ եղած նախկին կինեմատոգրաֆներին, որոնք մի քանի հարիւր րուբլի արժեն, և ոչնչով նրանցից պակաս չեն: Գործածելի են և նրանով, որ հարկաւոր դեպքում կարող են բռնել մոզական լապտերների տեղը, ժողովրդական և այլն դասախօսութեան ժամանակ, կամ թէ ընտանիքների և հասարակութիւնների զարճութեան համար:

Իւրաքանչիւր կինեմատոգրաֆի հետ տրւում են մի օտր ցկարների ժապաւէտներ կենդանի լուսանկարի համար, նոյնպէս եւ պատկերների սերիա մոզական լապտերի համար, բացի սրանից նաեւ մանրամասն հրա. հանգ, որով իւրաքանչիւրը հեշտութեամբ կարող է ղեկավարել:
Ուղարկւում են անյապաղ 1/3 կանխավճար ստանալուն պէս:

С.-Петербургъ, Складъ Новыхъ Изобрѣтеній. Большая Морская, 33.
(№ IX) 1-1

Открыта подписка и приемъ объявлений.

КАЛЕНДАРЬ „СИНЯГО КРЕСТА“.

(Настольная Справочная Книга)

Съ соизволенія ЕЯ ИМПЕРАТОРСКАГО ВЫСОЧЕСТВА
Великой Княгини Елисаветы Мавриковны.

Общество попеченія о бѣдныхъ и больныхъ дѣтяхъ, состоящее подъ Августѣйшимъ Покровительствомъ ЕЯ ИМПЕРАТОРСКАГО ВЫСОЧЕСТВА, предприняло изданіе на 1900 г. Календаря „Синяго Креста“, который поступитъ въ продажу въ Декабрѣ 1899 г. въ количествѣ 10.000 экземпляровъ и явится подробнымъ справочнымъ изданіемъ, необходимымъ для каждаго. Цѣна Календаря „Синяго Креста“ по 2 руб. за экземпляръ, съ пересылкой 2 р. 50 к. Главный складъ изданія въ Редакціи „Синяго Креста“:
С.-Петербургъ, Сергіевская ул., 41. О. 3-1